

УДК 2-1:141.21:[008:316.347(=161.2)]
DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.24.2>

ОПТИМІЗМ ЯК СВИТОГЛЯДНЕ ПІДГРУНТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ Й УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ)

Річард Горбань

*Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв,
кафедра історії мистецтва та гуманітарних дисциплін
вул. Міцкевича, 2, 78600, м. Косів, Івано-Франківська область, Україна*

Запропоновано аналіз різнопланових філософських, богословських, релігієзнавчих та українознавчих інтерпретацій оптимізму як світоглядного принципу, пов'язаного з позитивним сприйняттям людської життєдіяльності та довколишнього світу як доведеного й досконалого творіння, який виявляється світоглядною основою української ментальності та важливим чинником української культури. Зазначено, що виникнення оптимістичної інтенції у свідомості українського народу, відтвореної в його історії та культурі, пояснюється, з одного боку, геопсихічними причинами, з другого – релігійними. Оскільки формування українського етносу відбувалось у світлових сонячно-веселих рослинних угрупованнях, спосіб його буття визначав оптимістичний світогляд, реальність сприймалась і тлумачилась у контексті язичницької сонячної міфології, а усвідомлення пращурями українського народу свого родового зв'язку із божествами Сонця заклало міцне підґрунтя онтологічного оптимізму. Версії про те, що оптимізм язичництва в Київській Русі підупав під тиском християнства, протиставлено думку про поширення здорового християнського оптимізму в українській культурі та поєднання його з мужністю, з героїко-стоїстичними рисами національного менталітету, яке визначило специфіку культури українського бароко. Під впливом християнської релігії та Церкви постало оптимістичне сприйняття українським народом своєї історії через поняття «слави» як здійсненого і загально визнаного добра та набув архетипного значення онтологічний оптимізм, пов'язаний з ідеєю апокатастасису як віри в милостиве повернення людства до первинної чистоти ще за земного життя. Концепція апокатастасису визначила засвоєння візантійського християнства українською язичницькою ментальністю, оптимістично насаженою та відкритою до впливу оптимістичних інтенцій антропологічних богословських концепцій Каппадокійських отців Церкви. Цей оптимізм апокатастасису визначає активно-творчу релігійність українців і відрізняє їх релігійний світогляд від релігійного світогляду росіян, зумовленого песимізмом, апокаліпсичністю й пасивністю.

Ключові слова: оптимізм, апокатастасис, язичництво, християнство, песимізм, апокаліпсичність, релігійність, ментальність.

Останнім часом у вітчизняному науковому дискурсі набуває актуальності думка, що для успішного подолання кризових явищ і розвитку української держави та нації суттєве значення має утвердження суспільного оптимізму, адже оптимістичне бачення майбутнього створює міцну опору для вирішення духовних, культурних, соціальних, економічних і політичних проблем сучасного українського суспільства.

Про насущний характер цього питання, прояв і посилення уваги до нього гуманітарних і суспільствознавчих наук свідчать матеріали науково-практичної конференції «Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах», яка проходила у травні 2017 р. в рамках суспільно-наукового проекту «Духовні цінності українського суспільства у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я». У рамках конференції такими вченими, як В.В. Баранівський, О.Л. Вознесенська,

І.В. Нікітіна, Л.П. Саракун, Л.М. Смольська, у сфері педагогіки, психології та соціальної філософії порушувалося питання утвердження в Україні задля її сталого розвитку соціального й суспільного різновидів оптимізму й актуалізації позитивно-оптимістичного мислення, завдяки якому формується активна, творча, національно свідомою особа [1, с. 27–28, 40–42, 75–77, 79–80, 91–92]. Питання оптимізму також акцентується в галузі богослов'я, зокрема протоієреєм П. Мельником, як проблема згасання радості в сучасному суспільстві та в середовищі християн [1, с. 10–12].

Водночас виявляється, що проблематика світоглядного оптимізму у вітчизняному дискурсі гуманітарних наук майже не опрацьована. У цій ділянці можна назвати лише кілька досліджень: у галузі історії це стаття Б.А. Кучменка і Е.М. Кучменко «Пошуки духовного оптимізму в соціально-політичній філософії Арнольда Тойнбі (історіографічний огляд)» (2008) [2], у галузі філософії – монографія «Гносеологічний оптимізм: монада-субстанція Г. Лейбніца і відношення-істина Н. Мальбранша» (2009) [3] та докторська дисертація з історії філософії «Гносеологічний оптимізм західноєвропейської раціоналістичної філософії (XVII – перша чверть XVIII ст.)» (2011) А.О. Довганя [4], у галузі богослов'я – стаття «Оптимізм як характерна особливість християнського світогляду» (2018) протоієрея П. Мельника [5].

Дотичними до досліджуваної нами проблеми є дві статті. Перша – А.О. Довганя «Оптимістичність міркувань як сутнісна риса українців (філософський аспект)» (2007), в якій гносеологічний оптимізм в осмисленні сутності буття розглядається як характерна риса української філософії на прикладі філософського доробку Феофана Прокоповича, Григорія Сковороди та Памфіла Юркевича [6]. Друга – В.А. Личковаха «Софіологія Сергія Кримського на тлі української філософії етнокультури» (2014), в якій у контексті реконструкції вчення Сергія Кримського про Софію та софійність, вписаного у філософію етнокультури, зауважується ідея «онтологічного оптимізму» [7]. Зазначена ідея С.Б. Кримського побіжно згадується також у кандидатській дисертації з історії та теорії журналістики «Публіцистика Сергія Аверинцева та Сергія Кримського (1990–2010): ціннісні орієнтири» (2017) А.П. Мельника [8, с. 118].

Наша мета полягає в здійсненні аналізу поглядів відомих українських філософів, богословів, релігієзнавців й українознавців, пов'язаних з інтерпретацією оптимізму як світоглядного принципу, спрямованого на позитивне, життєрадісне світосприйняття, та його ролі у формуванні національної вдачі українського народу, зокрема його релігійності.

Дослідники української ментальності розглядають оптимізм як одну з основних ознак національного характеру поряд з індивідуалізмом, волелюбністю, демократизмом, гуманністю, толерантністю, миролюбністю, милосердям, щирістю, душевністю, хазяйновитістю, працелюбністю, честюлюбством, інтровертністю, ліризмом, гумором, естетизмом, емоційністю, мудрістю, мужністю – тобто рисами, які не тільки сформували індивідуальність «української душі» чи «національної вдачі», а й визначали розвиток української історії та культури протягом століть. Отже, оптимістичне світовідчуження та світорозуміння українців виявляється в релігії, історіософії, філософії, літературі, мистецтві, праві, педагогіці та інших сферах їхньої життєдіяльності, яка спрямована на благо та супроводжується очікуванням успіху, щастя, здійснення сподівань.

Формування у свідомості українського народу оптимістичної інтенції, відтвореної в його історії та культурі, пояснюється різними причинами: з одного боку, геопсихічними, з іншого – релігійними.

О.Ю. Кульчицький, розглядаючи в «Основах філософії і філософічних наук» (1949) із позиції персоналістичної психології риси характерології українського народу, стверджує, що життєрадісність й оптимізм українців формувалися під впливом географічного середовища смуги лісостепових височин із його теплим і сухим підсонням, яке розміреною

силою сонячного світла впливало в соматопсихічному прошарку психіки на самопочуття людей і викликало радісний життєвий настрій [9, с. 150]. Цю ідею О.Ю. Кульчицького розвиває сучасний біолог, етнопсихолог і українознавець В.В. Сніжко, який займається дослідженням впливу психоетнічного довкілля на формування етнічної свідомості людства минулих часів і сучасної людини. У монографії «Українознавство: природна психо-філософська концепція» (2010) науковець наполягає на тому, що генеза психічного становлення пращурів українців відбувалася не в похмурих лісових угрупованнях, а у світлових сонячно-веселих рослинних об'єднаннях, які активно сприяли відведенню песимізму, впливаючи на психоемоційний стан українського етносу, та формували оптимістичний світогляд і оптимістичний спосіб його життя [10, с. 356–364].

Також із впливом сонця, але з позиції філософсько-релігієзнавчої, а саме на міфопоетичному рівні, оптимізм як архетип української культури пов'язують автори «Історії філософії: Проблема людини та її меж» (2016), наголошуючи на тому, що він пронизує всі етапи української історії і саме завдяки йому українська культура змогла вижити в умовах бездержавності, оскільки глибинний оптимізм характерний для всієї української міфології починаючи від обожнення образу Сонця [11, с. 266].

Розробник сучасної наукової концепції українознавства П.П. Кононенко наполягає на тому, що рання форма релігійного світогляду українців – язичництво – була сонячною, життєрадісною й оптимістичною. Менталітет праукраїнських племен, виявлений у «Велесовій книзі», пам'ятці писемності язичницької доби, датованій V–IX ст., позначений оптимістичним світоглядом – вірою у справедливість і добрі начала життя та світу. Суть цього світогляду вчений характеризує як життєтворчу, гуманістичну, визначену енергією духу й розвитку, пізнання й самореалізації в ім'я панування мудрості та краси, релігії й філософії серця та побратимства. Як бачимо, йдеться про глибинний зв'язок у дохристиянській культурі українців оптимістичних інтенцій із зачатками персоналістичного мислення, які закладали основи таких неповторних персоналістично наснажених феноменів української волі й духовності, як самопізнання та самореалізація, філософія серця та психологія побратимства. П.П. Кононенко наголошує на тому, що укри, оріяни, руси були сонцепоклонниками, адже в їхньому релігійному світогляді Сонце як джерело життя, мудрості та краси виявляло два виміри – фізичний і духовний та в концепції Триглава створювало єдність простору, часу та світу богів, природи і людей [12, с. 497, 521].

Українознавець і релігієзнавець Г.С. Лозко тлумачить міфологему Триглава як триєдність сполучених єдністю дій сонячних богів, кожен з яких діє у свій час: Ярило – навесні, Купайло – влітку, Дажбог – узимку [13, с. 22]. Вчена зауважує, що «Велесова книга» передає міф про народження Дажбожих онуків. У зв'язку з цим Г.С. Лозко висловлює думку, що міфи про божественне походження народу не тільки створюють упевненість у його визначній долі, виховуючи народ, гідний свого родоvodu, а й визначають народний характер [14, с. 18]. Таким чином, етнос, який формується під впливом усвідомлення свого родового зв'язку із Сонцем, має потужне підґрунтя онтологічного оптимізму.

Якщо розглядати оптимізм із погляду сучасної дефініції як «філософський принцип, згідно з яким довколишня реальність є найкращою із можливих улаштувань або що існуючий світ є найбільш довершеним і досконалим творінням» [15, с. 452], то в аспекті розгляду язичницького оптимізму як інтерпретації буття українського етносу заслуговує на увагу описання о. Степаном Ярмусем міфопоетичного поняття «вирій», укоріненого в царині українського фольклору, а отже, у свідомості й світогляді нашого народу. У праці «Духовність українського народу» (1983) відомий православний богослов визначає вирій, з одного боку, як теплу й спокійну уявну країну, куди відлітають зимувати перелітні птахи,

а з другого – як південний край казкового добробуту, в якому панує щастя. На переконання С.О. Ярмуса, поняття «вирій» має чималу силу психологічного впливу на українця та відіграє важливу роль у виробленні його психологічної орієнтації. Спираючись на історичні дослідження Павла Крата та Степана Мішка, він стверджує, що уявлення про Вирій не є ілюзорним витвором народної фантазії, а виводиться з усвідомлення реальної країни – Візантії, з якою предки українців мали безпосередні торговельні й політично-військові відносини задовго до утворення Київської Русі. Богослов припускає, що ці уявлення відіграли вирішальну роль у справі християнізації України саме з півдня, з багатой Візантії, до якої український народ мав віками вироблений психологічний нахил [16, с. 42–45].

В історично-релігійній монографії «Дохристиянські вірування українського народу» (1965) митрополита Іларіона (Огієнка) зазначено, що Вирій як тепла, вічнозелена й сонячна країна, що знаходиться далеко за морем, в уявленні українців пов'язана з Раєм. Саме ж поняття «рай», як стверджує вчений, існувало задовго до християнства, про це свідчать українські обрядові пісні, зокрема колядки. Праслов'янське слово «рай» було закорінене в дохристиянській свідомості настільки, що грецьке «paradeisos» не змогло витіснити його з ужитку. І.І. Огієнко вказує на зв'язок в українській ментальності поняття «рай» із реальністю як підставу оптимістичного світогляду, адже в Україні, по-перше, від слова «рай» походить багато топографічних назв, а по-друге, поширене християнське вірування про те, що Святий Вівтар у храмах – це Рай на землі, тому Царські Врата зветься Райськими [17, с. 241–243].

Натомість П.П. Кононенко вважає, що глибинний оптимізм язичництва в Київській Русі підупав під тиском християнства з його розумінням Бога як суворого судді. Не зовсім коректно апелюючи до філософської думки М.О. Бердяєва, вчений стверджує, що під впливом християнства людське життя стало розглядатись як дрібний епізод у безкінечному плинні часу, тому візантійські місіонери й почали з винищення язичницької енергії життєлюбства [12, с. 521].

Іншої думки дотримується відомий український педагог Г.Г. Ващенко, який говорить про дієвість здорового християнського оптимізму в українській культурі вже за часів Київської Русі. Спираючись на аналіз фольклорних текстів, вчений вбачає джерело християнського оптимізму у вірі в Боже Провидіння та стверджує, що здоровий оптимізм українця постає з розуміння Бога як Найвищої Правди, тому українець переконаний: правда переможе як в особистому, так і в громадському житті. Віра в перемогу Божої Правди та в безсмертя душі створює підстави для поєднання в українській ментальності здорового оптимізму з мужністю. Найбільш переконливо, на думку Г.Г. Ващенка, це відбито у визначній пам'ятці давньоруської літератури – «Повчанні дітям Володимира Мономаха» [18, с. 82, 120, 133, 146].

Цю думку підтверджують і українські мистецтвознавці. Так, на підставі аналізу давньоруських літературних пам'яток Л.В. Бурковська зазначає характерний для писемних пам'яток XI–XIII ст. християнський оптимізм, особливо проявлений у темі смерті й безсмертя [19, с. 145]. Відомий український мистецтвознавець Д.В. Степовик вважає, що від самого Володимирового хрещення Київської Русі невичерпним джерелом християнського оптимізму в Україні стали майстерно намальовані й гарні на вигляд ікони Господа Ісуса Христа, пресвятої Богородиці, апостолів, пророків і всіх святих. Він зауважує, що саме з джерела оптимізму, світлої надії в їх соціальному вимірі постав в українській культурі культ чудотворних ікон [20, с. 19].

Надзвичайно цікавий аспект формування оптимістичних інтенцій української ментальності розкриває історик, філолог і богослов української діаспори о. Атанасій Григорій Великий у статті «Релігія і Церква – основні рушії української історії» (1966). Він висуває

концепцію «слави», що надає позитивного, життєствердного змісту сповненій трагізму українській історії. У цій концепції український народ понад тисячоліття черпає свій життєвий оптимізм, на відміну від песимізму науковців-істориків, які керуються концепцією політики влади і сили. Поняття «слава» є всенародним каталізатором національної історії від князя Святослава до гасла «Слава Україні!». Як історик і філолог, о. Атанасій зауважує, що за неповні 250 років у X–XIII ст. 147 українських князів і княгинь у своєму імені мали елемент «слава». Отже, враховуючи знать і широкі кола народу, навіть через самі тільки імена концепція «слави» входила у підсвідомість українців. Богослов пропонує персоналістичне тлумачення слави як внутрішньої вартості особи, тобто феномен слави розглядається ним як здійснені в конкретних ділах особою чи спільнотою та загально визнані громадою й акумульовані в народній пам'яті добро і краса. Каталізатор слави розкриває життєствердну, позитивно насажену ретроспективу славних князів, славне військо Запорозьке, славних предків, славного козака Мамаю чи Морозенка, славну Наталку Полтавку, отже, славні походи, славні перемоги і битви, славний Київ і Софію, славний Дніпро-Славутич, славну пшеницю українську і славну сталь запорізьку чи криворізьку, що відкриває нові горизонти історії та можливості світлого майбутнього й стає джерелом повсякчасного оптимізму українського народу. На переконання о. Атанасія, у площині слави сутність релігії та дія Церкви перетинаються й поєднуються в єдине ціле із сутністю національного історичного процесу, адже релігія дає усвідомлення добра, а Церква дбає про його повну реалізацію в житті окремої особи та громади. Тому релігію і Церкву богослов розглядає як головні рушії української історії, що спричиняються до творення слави та насаження українського всенародного оптимізму, який є джерелом життя української нації [21, с. 8–11, 38].

Оптимістичні інтерпретації буття українського народу сучасний філософ-персоналіст С.Б. Кримський пов'язує з героїко-стоїстичними рисами національного менталітету, які почали складатися ще за часів Київської Русі, а вже у XVII–XVIII ст. тенденції життєствердного сприйняття дійсності та розкриття здатності протистояння ворожим силам значною мірою визначали специфіку культури українського бароко. Ці риси українського менталітету, на думку філософа, зумовлені концепцією софійності, в якій світ розуміється як «радісне художество», а також богословсько-християнською ідеєю апокатастасису, тобто повернення всіх речей до стану первісної чистоти.

Термін «Софія» мислитель пов'язує з міфопоетикою світла, що включає образи про-світленості, духовного зору, прозріння. Світлоносне начало софійності створює особливу ауру духовності Києва як осереддя української культури, увінчаного храмом Софії, й осягає смисли київської культури, зумовлені орієнтацією на Південь і Сонце. Зокрема, професор Кримський вказує на орієнтацію Золотих Воріт на Південь у такий спосіб, що в полудень сонячний промінь накладався на вісь проїзду, нібито позначаючи шлях у Київ. Як пояснює вчений, така сонячна інтенція визначалася тим, що світло ототожнювалося із фаворським світлом Христа як світловою теофанією, а сонце у християнській символіці виступало «оком Всесвіту» і, відповідно, символізувало Бога Отця. Натомість М. Еліаде, досліджуючи в релігієзнавчому аспекті досвід містичного світла, вказує на один спільний для всіх культур і релігій елемент: Всесвіт, який відкривається через зустріч зі світлом, протистоїть світу мирському або виводить за його межі, оскільки він за своєю природою духовний. Досвід світла докорінно змінює онтологічний статус особи, залучаючи її до світу Духа; зустріч особи зі світлом утворює розрив в її бутті, інтегруючи в її культурний контекст Світ Духа, священного, свободи – буття як божественне творіння або як Світ, освячений присутністю Бога [22, с. 357–358]. Тобто йдеться про релігієзнавче пояснення геопсихічного фактора оптимістичних інтенцій в українській ментальності як впливу сонячного світла,

що через відповідний соматопсихічний стан формувало оптимістично й духовно наснажену українську релігійність як за часів язичництва, так і за часів християнства.

С.Б. Кримський говорить про онтологічний оптимізм, втілений в ідейно-художньому задумі головного християнського храму України – Софії Київській, вказуючи на відсутність обов'язкових для храмового розпису сцен «Страшного суду», «Покладання у труну», «Оплакування», «Успіння». Такий нетрадиційний виклад християнської теми філософ пояснює впливом богословських ідей Каппадокійського гуртка діячів патристики, що набули значного поширення в українському богослов'ї. Учений вказує на те, що видатні Каппадокійські отці Церкви IV ст. Василь Великий (Кесарійський), Григорій Богослов (Назіанзін) і Григорій Ніський зображені серед персонажів «святительського чину» на вівтарі Софії Київської. Онтологічний оптимізм як віра в милостиве повернення людства до первинної чистоти ще за земного життя набула в Україні, за словами філософа, архетипного значення, оскільки супроводжувала розвиток не тільки духовного, а й художнього життя [23, с. 53–54; 24, с. 291–292; 25, с. 9]. Підтвердженням цього є філософія самого С.Б. Кримського, в якій ідея онтологічного оптимізму втілена в концепції культури як альтернативи смерті, поклику до вічності та подолання скінченності [26, с. 7].

Яскравим прикладом укорінення онтологічного оптимізму в українському менталітеті виступає активно-творча есхатологія київського персоналіста М.О. Бердяєва, зокрема його заперечення онтології пекла, певною мірою пов'язане з ідеями Орігена і Каппадокійського гуртка. Він порушує питання розрізнення психології пекла як досвіду переживання пекельних страждань людиною і онтології пекла як перенесення цього досвіду у вічність. Онтологізація пекла є неприпустимою з огляду на те, що вічне пекло у розумінні філософа – це оксюморон, оскільки пекло є запереченням вічності. Сила пекла була переможена Христом – явлення Христа означає поворот душі від творення пекла до творення Царства Божого. Допускати існування пекла поряд із Царством Божим – це утверджувати поразку творіння: «Пекло не є торжеством Бога, пекло є торжеством диявола, торжеством небуття» [27, с. 241]. Філософ переконаний, що пекло навіть для однієї особистості, нехай вона і вважає себе достойною його, – це «тріщина в Царстві Божому» [28, с. 552]. Для М.О. Бердяєва є очевидним, що зі злом належить боротися і воно має згоріти, проте має згоріти зло, але не злі. Радикальною моральною зміною може бути лише зміна ставлення до «злих», бажання врятувати їх. Не можна рятуватися індивідуально, таке спасіння не реалізує засадничої ідеї Царства Божого – відновлення онтологічної цілісності світу.

Ідею апокатастасису як світоглядного підґрунтя української релігійної свідомості зауважує релігієзнавець основоположник української етнології релігії А.В. Річинський. Зіставляючи у праці «Проблеми української релігійної свідомості» (1933) релігійність українців і росіян, він стверджує, що в ментальності обох народів простежується сподівання на відродження світу, однак уявляється це відродження по-різному. Для росіян це чудо, зовсім не зумовлене духовною еволюцією людства, подія майбутнього, що відбудеться в певному історичному часі; звідси пасивне очікування цілим скопом перемоги Христа над Антихристом, тому російське християнство не дисциплінує особу, не зміцнює її активну волю до добра, навіть не дає можливості відмежувати добро від зла. Такі настанови щодо відродження світу в росіян породжують понурий світогляд, негачію світу та втечу від нього. Натомість у розумінні українців відродження світу – це перманентний світовий процес, який відбувається вже нині й триватиме вічно, як вічно дух оживляє матерію; це морально вартісний особовий процес, що реалізується завдяки напруженню просвітленої волі, адже це не історична подія, а психологічний процес – здобуток боротьби і праці над собою. Такі настанови щодо відродження світу в українців породжують радість життя й віру у

позитивну вартість праці. Таким чином А.В. Річинський доводить, що релігійність російського народу визначають апокаліпсичність, пасивність і песимізм, тоді як прикметами релігійності українського народу є віра в апокатастасис, активність і природний оптимізм [29, с. 217–221].

Отже, аналіз різнопланових інтерпретацій оптимізму як світоглядного підґрунтя української ментальності вітчизняними філософами, богословами, релігієзнавцями та українознавцями дає змогу стверджувати, що оптимістичні інтенції, які супроводжували становлення української нації як за часів язичництва, так і за часів християнства, сформували духовно наснажену, активно-творчу, оптимістичну релігійність українців.

Список використаної літератури

1. Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах : Матеріали XVI науково-практичної конференції. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 144 с.
2. Кучменко Б.А., Кучменко Е.М. Пошуки духовного оптимізму в соціально-політичній філософії Арнольда Тойнбі (історіографічний огляд). *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 78: Історичні науки. С. 62–67.
3. Довгань А.О. Гносеологічний оптимізм: монада-субстанція Г. Лейбніца і відношення-істина Н. Мальбранша : Монографія. Тернопіль : Астон, 2009. 285 с.
4. Довгань А.О. Гносеологічний оптимізм західноєвропейської раціоналістичної філософії (XVII – перша чверть XVIII ст.) : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.05. Тернопіль, 2011. 390 арк.
5. Мельник П. Оптимізм як характерна особливість християнського світогляду. *Труди Київської Духовної Академії: Науковий збірник Київської православної богословської академії* / гол. ред. митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Єпіфаній (Думенко). 2018. № 18 (190). С. 170–175.
6. Довгань А.О. Оптимістичність міркувань як сутнісна риса українців (філософський аспект). *Всеукраїнська експертна мережа*. Аналітика. 26.01.07. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11362 (дата звернення 19.06.2019).
7. Личкова В.А. Софіологія Сергія Кримського на тлі української філософії етнокультури. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2014. Вип. 7. С. 106–110.
8. Мельник А.П. Публіцистика Сергія Аверинцева та Сергія Кримського (1990–2010): ціннісні орієнтири : дис. ... канд. наук із соц. ком.: 27.00.04. Львів, 2018. 235 арк.
9. Кульчицький О.Ю. Основи філософії і філософічних наук. Мюнхен – Львів : Український Вільний університет, 1995. 164 с.
10. Сніжко В.В. Українознавство: природна психо-філософська концепція : Монографія. Київ : МОН України, ННДІ українознавства, 2010. 528 с.
11. Хамітов Н.В., Гармаш Л.Н., Крилова С.А. Історія філософії: Проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології / за ред. Н.В. Хамітова. 4-е вид., перероб. та доп. Київ : КНТ, 2016. 396 с.
12. Кононенко П.П. Українознавство : Підручник для вищих навчальних закладів. Київ : М-во освіти і науки України, НДІУ, 2005. 679 с.
13. Лозко Г.С. Українське язичництво. Київ : Український центр духовної культури, 2009. 92 с.
14. Лозко Г.С. Коло Свароже: Відроджені традиції. 3-є вид., виправл. та доповн. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. 228 с.
15. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди; гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
16. Ярмусь С.О. Духовність українського народу. Вінніпег, 1983. 227 с.

17. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : Історично-релігійна монографія. Київ : Обереги, 1992. 424 с.
18. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал: Підручник для Виховників, Учителів і українських Родин. 2-е вид. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Мюнхен : Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. 209 с.
19. Бурковська Л.В. Житійна література св. Миколи Мірлікійського в пам'ятках писемності Візантії та Київської Русі. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. Т. XVIII*. Київ : Рада, 2007. С. 129–149.
20. Степовик Д.В. Ікона як зображальна богословія у соціальному вимірі. *Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах* : Матеріали XVI науково-практичної конференції. Київ : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. С. 18–19.
21. Великий Атанасій Григорій о. Релігія і Церква – основні рушії української історії. *Релігія в житті українського народу. Збірник матеріалів Наукової Конференції у Рокка ді Папа (18–20.X.1963)* / за ред. В. Янева. Мюнхен – Рим – Париж : НТШ, УБНТ, УВАН, УВУ, 1966. С. 3–38.
22. Еліаде М. Мефістофель і андрогін. *Еліаде М. Мефістофель і андрогін* / пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. Київ : Основи, 2001. С. 303–467.
23. Кримський С.Б. Специфіка українського барокко. *Культура народів Причорномор'я*. 1997. № 1. С. 48–54.
24. Кримський С.Б. Архетипи української ментальності. *Проблеми теорії ментальності* / відп. ред. М.В. Попович. Київ : Наукова думка, 2006. С. 273–299.
25. Кримський С.Б. Культурні архетипи Києва. *Київські обрії: Історико-філософські нариси*. Київ : Стилос, 1997. С. 4–13.
26. Кримський С.Б. Діяльність та культура. *Магістеріум. Вип. 12: Культурологія*. Київ : Видавничий дім «КМ Академія», 2003. С. 4–8.
27. Бердяев Н.А. О назначении человека: Опыт парадоксальной этики. *О назначении человека*. Москва : Республика, 1993. С. 19–252.
28. Бердяев Н.А. Опыт эсхатологической метафизики: Творчество и объективация. *Дух и реальность*. Москва : АСТ; Харьков : Фолио, 2003. С. 379–564.
29. Річинський А.В. Проблеми української релігійної свідомості. Київ : Світ Знань, 2000. 432 с.

OPTIMISM AS A PARADIGM OF UKRAINIAN MENTALITY AND UKRAINIAN CULTURE (PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS ASPECT)

Richard Horban

*Kosiv Institute of Applied and Decorative Arts of Lviv National Academy of Arts,
Department of Art History and the Humanities
Mitskevycha str., 2, 78600, Kosiv, Ivano-Frankivsk region, Ukraine*

The author of the article sets forth the analysis of diverse philosophical, doctrinal, theological and ukrainological interpretations of optimism as the worldview principle, associated with positive perception of human activity and the surrounding world as a perfect and ideal creation, which turns out to be the ideological basis for Ukrainian mentality and an important factor of Ukrainian culture. It is noted that emergence of the optimistic intention in the minds of Ukrainian people, recreated in their history and culture, can be explained on the one hand, by geopsychological reasons, and on the other hand, by religious ones. Since the formation of the Ukrainian ethnos took place in light-filled, sunny and cheerful plant groupings, the way of its existence determined the optimistic worldview. Reality was perceived and interpreted in the

context of pagan solar mythology, and the ancestors of Ukrainian people realized their generic connection with the deities of the Sun and laid a solid foundation for ontological optimism. The idea, that healthy Christian optimism was spread in Ukrainian culture and its combination with courage and heroic features of the national mentality, which determined the specifics of Ukrainian baroque culture, is countered with the versions that optimism of paganism in Kyivan Rus fell under the pressure of Christianity. Influenced by the Christian religion and the Church, Ukrainian people were optimistic about their history through the notion of glory as a perfect and generally recognized good, and ontological optimism, associated with the idea of apocatastasis, as the belief in gracious return of the humankind to primary purity even during mortal life, acquired archetype meaning. The concept of apocatastasis determined assimilation of Byzantine Christianity into Ukrainian pagan mentality, optimistic and open to the influence of optimistic intentions of anthropological theological concepts of Cappadocian Fathers of the Church. This optimism of apocatastasis determines active creative Ukrainian religiosity and distinguishes its religious worldview from that of the Russians, filled with pessimism, apocalypse and passivity.

Key words: optimism, apocatastasis, paganism, Christianity, pessimism, apocalypse, religiosity, mentality.